

صنزل دل

شرح روان منازل السائرين

نهمين سوم ویراست دوم

آیت الله حاج شیخ محمد صالح کمیلی محصل خراسانی رحمته الله

www.kolab.ir

مؤسسه تحقیقاتی پویندگان انوار توحید

سرشناسه: کمیلی خراسانی، محمد صالح، ۱۳۲۰ -
 عنوان قراردادی: منازل السائرین. فارسی. شرح
 عنوان و نام پدیدآور: صد منزل دل / محمد صالح کمیلی محصل خراسانی؛ تحقیق و تصحیح مهدی
 پارسا؛ [به سفارش] موسسه تحقیقاتی پویندگان انوار توحید.
 وضعیت ویراست: ویراست ۲.
 مشخصات نشر: تهران: سازمان تبلیغات اسلامی، شرکت چاپ و نشر بین الملل، ۱۴۰۰.
 مشخصات ظاهری: ج ۳، ۱۴/۵ × ۲۱ × ۵ س.م.
 شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۳۰۴-۹۰۳-۴
 وضعیت فهرست نویسی: فیا
 موضوع: انصاری، عبدالله بن محمد، ۳۹۶-۴۸۱ ق. منازل السائرین -- نقد و تفسیر
 موضوع: تصوف: Sufism
 تصوف -- متون قدیمی تا قرن ۱۴: Sufism -- Early works to 20th century
 عرفان: Mysticism
 عرفان -- متون قدیمی تا قرن ۱۴: Mysticism -- Early works to 20th century
 شناسه افزوده: پارسا، مهدی، ۱۳۶۶-، مصحح
 شناسه افزوده: انصاری، عبدالله بن محمد، ۳۹۶-۴۸۱ ق. منازل السائرین. شرح
 شناسه افزوده: سازمان تبلیغات اسلامی. شرکت چاپ و نشر بین الملل
 شناسه افزوده: موسسه تحقیقاتی پویندگان انوار توحید
 رده بندی کنگره: BR۸۸/۶
 رده بندی دیویی: ۲۹۷.۲
 شماره کتابشناسی ملی: ۸۷۵۶۲۹۵

عنوان: صد منزل دل / محمد صالح کمیلی خراسانی / جلد سوم
 تحقیق و تصحیح: مهدی پارسا
 مسئول تولید: حسین واقعی
 مدیر هنری: مهیار سپهری
 نوبت چاپ: اول، بهار ۱۴۰۱
 شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۳۰۴-۹۰۳-۴
 لیتوگرافی، چاپ و صحافی: نوین
 شمارگان: ۱۵۰۰ نسخه

انتشارات چاپ و نشر بین الملل

دفتر مرکزی: تهران، میدان استقلال، سعدی جنوبی، پلاک ۲، طبقه ی سوم
 تلفن: ۰۲۱-۳۳۹۲۲۹۵۹ • نمابر: ۳۳۱۱۸۶۰۲
 فروشگاه مرکزی: میدان فلسطین، ضلع شمال شرقی، پلاک ۴ و ۵
 تلفن: ۰۲۱-۸۸۹۲۱۹۸۰ • نمابر: ۸۸۹۰۳۸۴۳
 فروشگاه شماره دو: قم، بلوار نیایش، جنب مصلی، کتاب بین الملل
 نشانی انوار توحید: قم، خیابان انقلاب، کوچه ۴۱، فرعی ۸، پلاک ۸
 تلفن: ۰۲۵-۳۷۸۴۷۷۲۳ • دفتر پخش قم: ۰۹۹۱۲۴۶۸۲۲۵
 www.intlpub.ir • Email: intlpub@intlpub.ir
 • همه حقوق محفوظ است.

۷	فصل هشتم: ولایت‌ها
۹	منزل هفتاد و یک: لحظ
۱۹	منزل هفتاد و دوم: وقت
۳۱	منزل هفتاد و سوم: صفا
۳۹	منزل هفتاد و چهارم: سرور
۵۳	منزل هفتاد و پنجم: ستر
۶۵	منزل هفتاد و ششم: نفس
۷۷	منزل هفتاد و هفتم: غریب
۸۷	منزل هفتاد و هشتم: غرق
۹۵	منزل هفتاد و نهم: غیبت
۱۰۱	منزل هشتاد: تمکن

۱۰۹	فصل نهم: حقائق
۱۱۱	منزل هشتاد و یکم: مکاشفه
۱۲۳	منزل هشتاد و دوم: مشاهده
۱۳۱	منزل هشتاد و سوم: معاینه
۱۳۷	منزل هشتاد و چهارم: حیات
۱۴۵	منزل هشتاد و پنجم: قبض
۱۵۱	منزل هشتاد و ششم: بسط
۱۵۹	منزل هشتاد و هفتم: سُکر
۱۶۵	منزل هشتاد و هشتم: صحو
۱۷۱	منزل هشتاد و نهم: اتصال
۱۷۹	منزل نود: انفصال

فصل دهم: نهایات	۱۸۵
منزل نود و یک: معرفت	۱۸۷
منزل نود و دوم: فنا	۱۹۹
منزل نود و سوم: بقا	۲۰۹
منزل نود و چهارم: تحقیق	۲۱۳
منزل نود و پنجم: تلبیس	۲۲۱
منزل نود و ششم: وجود	۲۳۳
منزل نود و هفتم: تجرید	۲۳۹
منزل نود و هشتم: تفرید	۲۴۵
منزل نود و نهم: جمع	۲۵۵
منزل صد: توحید	۲۶۳
کتاب نامه	۲۸۱
آیات	۲۸۵
روایات	۲۸۶
اشعار	۲۸۷
اعلام	۲۹۱
اصطلاحات	۲۹۳
فهرست تفصیلی	۲۹۷

یکی از مسائل مهم، تزکیه و خودسازی است که جلوه پررنگ آن در عرفان مشاهده می‌گردد. در این باره، عارف مسلمان همیشه خود را بین مبدأ مادی و مقصد الهی مشاهده می‌کند و این احساس را در خود می‌یابد که می‌بایست با سیر و سلوک و برنامه‌های عملی، منزل به منزل، مقاماتی را طی نموده تا به آن مقصد نهایی دست یابد. مبدأ حرکت، عالم ماده و مقصد نهایی، خدای سبحان است و عارف می‌خواهد قدم به قدم، این مسیر را طی کند تا به آن مقصد نهایی برسد. عارف مسلمان خود را پشت پرده‌ها و حجاب‌های فراوان و زمخت می‌یابد که حقایق را از وی پوشانده است. باید آرام‌آرام این حجاب‌ها و موانع از بین بروند تا به مقام اوج که معرفت نالایک خالق هستی است دست پیدا کند. عرفان عملی به مجموعه برنامه‌هایی گویند که سالک عمل را در خود پیاده می‌کند تا منازل و مقامات را طی کرده و در نهایت به لقاء حق تعالی نائل آید.

با اندکی دقت، معلوم می‌شود، حداقل دو محور اساسی در عرفان عملی وجود دارد. یکی آنکه در عرفان عملی هدف خداوند متعال و وصول به حق است؛ چراکه با نگاه به حق تعالی طریقت و سلوک معنا می‌یابد و دیگر آنکه عرفان عملی یک حقیقت سیری است و طی منازل و مقامات در آن دیده می‌شود و سالک راه خدا، این منازل را به صورت ترتیبی و با نظم حساب شده می‌پیماید تا به مقصد اصلی نائل آید. مراد از عمل در عرفان عملی، اعم از عمل جوارحی و عمل جوانحی است. به بیان دیگر اعمال ظاهری و اعمال باطنی هر دو در علم سلوک مطرح‌اند، لکن هم‌چنان‌که گفته شد در عرفان عملی و بلکه مطلق عرفان، صبغه باطن‌گرایی چهره غالب است، از همین روی اعمال و دستورهای ظاهری نیز با روی‌کرد باطنی که به صورت معاملات قلبی خود را نمایان می‌سازد، مدنظر می‌باشند. چراکه در عرفان عملی محور اصلی، فعالیت دل و قلب است و عمده سیر و سلوک در این ساحت معنا پیدا می‌کند. شرک خفی، ایمان، خلوص، یقظه، توبه، تقوا،

خیالات و خطورات، حب و بغض و بسیاری دیگر از مقولاتی که در عرفان عملی مطرح هستند، همه و همه اموری قلبی و مرتبط به دل آدمی می باشند، لذا عارف در سلوک خود، درصدد تحصیل «قلب سلیم» است.

علم عرفان عملی شباهت های فراوانی با علم اخلاق دارد: از یک سو گرایش به باطن در هر دو به چشم می خورد، از سویی دیگر وجهه همت هر دو دانش تطهیر و پاکسازی ظاهر و باطن انسان است و از دیگر سو مفاهیم و واژه های مشترک بین علم عرفان عملی و علم اخلاق فراوان است. اما با همه این همسانی ها بین علم عرفان عملی و علم اخلاق تفاوت های بسیار جدی وجود دارد که منشأ تمییز کامل میان آن دو است:

تفاوت اول: پویایی و تحرک در عرفان عملی پایدارتر و ریشه دارتر می باشد. تفاوت دوم: اخلاق در صدد تقویت نفس است، اما عرفان در صدد فناء نفس است. تفاوت سوم: در عرفان عملی خطرها بیشتر و مهلک تر است، ولی در اخلاق خطر و ضرر کمتر است.

تفاوت چهارم: به دلیل همین فراوانی خطرات در عرفان، داشتن استاد لازم است، اما در اخلاق گرچه وجود استاد بهتر است، اما ضروری نیست.

تفاوت پنجم: در عرفان عملی خروج از تیررس شیطان ممکن است، ولی در اخلاق عملی این کار میسر نیست.

کتاب منازل السائرین در عرفان عملی نظیر کتاب کفایة الاصول مرحوم آخوند خراسانی در علم اصول است. همان طور که هر کسی در شرح و تفصیل کتاب کفایة الاصول توان مند نیست، هر کسی نیز نمی تواند شارح کتاب منازل السائرین باشد. به ویژه این کتاب که شرح آن افزون بر توانمندی های علمی، شارحی توانمند در عرصه اخلاق و عرفان عملی را می طلبد که خود، منازل این راه را طی کرده باشد.

عارف بالله آیت الله محمد صالح کمیلی خراسانی رحمته الله که بیش از چند دهه در محضر قله توحید آیت الحق سید هاشم حداد رحمته الله منازل عملی را طی نموده، با بیانی شیوا و آسان به شرح و تفصیل این منازل صدگانه برای شاگردان خویش پرداختند. مؤسسه تحقیقاتی پویندگان انوار توحید،^۱ با سفارش هایی که از اطراف و اکناف مختلف بر تبدیل و پیاده کردن فایل های صوتی و تولید یک اثر پژوهشی ماندگار دریافت کرد با تحقیق و تصحیح

۱. این مؤسسه در سال ۱۳۹۸ رسمیت یافت و عهده دار حفظ و نشر آثار معظم له گردیده است و تاکنون کتاب های عرفان اهل بیته، مفاتیح السلوک، چل چراغ و حداد در آینه حداد را چاپ نموده است.

حجت الاسلام والمسلمین مهدی پارسا، کتاب حاضر را با ویژگی های ذیل به علاقه مندان به مباحث عرفان عملی تقدیم می نماید:

- مرحوم خواجه عبدالله انصاری رحمه الله که نگارش های ادبی ایشان زبان زد خاص و عام است؛ در کتاب های منازل السائرین و صدمیدان مطالب بدیعی را خلق نموده که از هر دو کتاب مطالبی به فراخور در این اثر آمده است.

- کتاب حاضر شامل نکاتی ناب و اصیل با تکیه بر آیات قرآن و کلمات معصومین علیهم السلام است که نحوه رفتارهای فردی اجتماعی و حالات افراد را از ابتدایی ترین حالات سالک تا منتهی درجه توحید و نحوه وصول به آن را به صورت موشکافانه با مثال هایی ساده بیان کرده است.

- در این اثر، شارح که خود از نفس قدسی عارفانه برخوردار است، کلماتش ساده و دل نشین بوده و این ویژگی تأثیر به سزایی بر خواننده می گذارد. به ویژه اگر به این مهم رهنمون شوند که آیت الله کمیلی بقیة الحداد و حداد البقیة است. ایشان که از شاگردان مکتب عرفان نجف و از مجتهدین آن دیار بوده، سعی نموده معارف حقه شیعه را که در کلمات عرفا و فلاسفه با کلمات و اصطلاحات غامض و پیچیده بیان شده، به زبانی ساده بیان نماید.

- مهم ترین ویژگی این شرح، تعبد و تفهید شارح بر حفظ صیغه عرفان عملی در همه منازل و همه سطور می باشد. تأکید ایشان بر عرفان عملی و حفظ این ویژگی در سیر اثر تا آن جاست که در برخی از منازل و مقامات که قافیه لفظ از بیان قاصر است، عبارات خواجه به سمت ادبیات عرفان نظری پیش می رود و لیکن در همین مواضع هم با وفاداری به اصالت عرفان عملی، این گونه عبارات را نیز در کمال سادگی و پختگی از نقطه نظر سلوکی و در دایره عرفان عملی تبیین و تشریح کرده اند.

- نکته مهم دیگر در رابطه با این اثر، القایی بودن مطالب آن است که اهمیت و اثرگذاری آن را برای خوانندگان محترم دوچندان می کند. شارح گران قدر علی رغم آن که متن کتاب منازل السائرین را مبنای بیان مطالب خویش در تشریح منازل عرفانی قرارداده، اما در موارد فراوانی با توجه به اقتضای نفوس افراد حاضر در جلسات و واردات باطنی، خود را از تنقید پای بندی به متن رها نموده و در افقی بالاتر، یافت وجدانی خویش را تشریح نموده اند. این نکته و مواردی که تاویل گونه در کتاب تبیین گردیده، یکی از مهم ترین وجوه افتراق این اثر با سایر شروح مطرح منازل السائرین بوده و انتظار

آن می‌رود که ارائه آن به صورت اثر قلمی و در قالب کتابی مدون نیز منشأ آثار عمیق در باطن خواننده باشد.

- در این اثر، سنگینی بسیاری از عبارات خواجه با شرحی شیوا و قابل فهم تبیین گردیده که پیچیدگی بسیاری از عبارات را برطرف نموده و اشراقی روان را از سوی استاد به خواننده منتقل می‌کند، تا مشتاقان معارف توحیدی با هر درجه از علم بتوانند آن را فهم نموده و در پیشرفت خود در مسیر توحید از آن بهره ببرند.

- اخیراً این شرح ارزشمند، توسط محقق فرزانه، آقای محسن بیدارفر تحقیق و با نسخه‌های مختلف مقابله شده است. محقق این کتاب، متن منازل السائرین به تصحیح بورکی را با آن چه در شرح عبدالرزاق و متن کتاب محسن بیدارفر آمده است تصحیح و مقابله کرده و موارد اختلافی را در پاورقی آورده است. علامت «ک» در پاورقی به آن چه در چاپ یاد شده و در متن آمده است اشاره دارد. علامت «م» به نسخه‌ای که پیش از سال ۸۷۲ هجری نوشته شده و در کتاب خانه مجلس شورای اسلامی به شماره ۶۶۲ محفوظ است، اشاره دارد. علامت «ب» برای نسخه‌ای است که در کتاب خانه مرکزی به شماره ۳۴۳۱ موجود است. علامت «ه» برای نسخه‌ای است که در همان کتاب خانه در ضمن مجموعه ۱۸۸۰ وجود دارد. علامت «ج» نیز برای نسخه‌ای است که در کتاب خانه مرکزی که در ضمن مجموعه ۸۵۴ قرار دارد. نسخه دیگر در کتاب خانه سلیمانیه در ترکیه است که فیلم آن در کتاب خانه مرکزی به شماره ۵۱۳ موجود است که به این نسخه با علامت «د» اشاره شده است و آخرین نسخه متعلق به کتاب خانه سپه سالار تهران به شماره ۱۳۲۱ موجود است که با علامت «س» نشان داده شده است. ویژگی‌های هر یک از این نسخه‌ها در مقدمه شرح منازل السائرین - طبع بیدارفر - آمده است.

بازخوانی و ویژگی‌های ممتازی که در بالا به تفصیل بیان گردید در زیر به طور خلاصه بیان می‌گردد:

۱- زبان ساده، روان و دل‌نشین؛

۲- تطبیق بودن بر حالات فردی و اجتماعی و توجه به تأثیر عملی و کاربردی جملات بر خوانندگان؛

۳-۳. جامعیت شرح و بیان نکته‌های ناب؛

۴-۴. استفاده از آیات، روایت‌ها، اشعار و حکایات مرتبط با هر بحث؛

۵-۵. استفاده از کتاب صدمنزل خواجه عبدالله انصاری رحمته الله علیه به تناسب منازل و دیگر

کتاب‌های خواجه مانند کشف الاسرار؛

ذکر این نکته ضروری است که ترجمه‌های مربوط به متن خواجه عبدالله انصاری رحمته الله علیه در این کتاب از کتاب شرح منازل السائرین تألیف علی شیروانی می‌باشد که این نویسنده براساس شرح عبدالرزاق کاشانی ترجمه نموده است.

در پایان، پیش از همه خداوند متعال را سپاس‌گزاریم که راه نمود، دست‌گرفت و این امر را به سامان رساند. ضمن آرزوی طول عمر با برکت برای آیت‌الله حاج شیخ محمد صالح کمیلی رحمته الله علیه، از آقایان: حسین واثقی^۱، بهروز پیروزمش^۲ و حجج اسلام: جواد سروری^۳، محمد اوتادی^۴، سید محمد موسوی^۵ و الیاس عارفی^۶ قدردانی می‌کنیم. هم‌چنین از سایر عزیزانی که ما را در هرچه بهتر شدن این اثر یاری نمودند؛ سپاس‌گزار می‌کنیم. امیدواریم که این کتاب مستطاب، اثری خواندنی و ماندگار در روزگار به یادگار بماند.

معاونت آموزش و پژوهش مؤسسه پویندگان انوار توحید

۲۰ خردادماه ۱۴۰۰

www.ketab.ir

۱. رئیس هیأت مدیره مؤسسه تحقیقاتی پویندگان انوار توحید و مسئول تولید اثر.

۲. مسئول واحد تایپ.

۳. مدیرعامل.

۴. معاون آموزش و پژوهش.

۵. مسئول واحد صوت.

۶. سرویراستار / ناظر فنی.